

Формула за будућност – обештећење југословенских жртава нацистичких прогона

Апстракт: Рад прати и анализира проблем обештећења жртава нацистичких прогона. Тај проблем представљао је једно од најтежих питања, која су оптерећивала билатералне односе између СР Немачке и Југославије, истовремено спречавајући њихову потпуну нормализацију. У раду је приказан ток решавања овог питања, али и промене у ставу које су постепено еволуирале у ставу обе државе према овом проблему.

Правна основа наплате немачких репарација

Правна основа за наплату репарација заснивала се на пресуди Нирнбершког међународног војног суда од 1. октобра 1946. године.¹ Пресудом тог суда утврђено је да је Хитлеров рат значио кршење међународног права и међународних уговора који су били на снази у време почињене агресије. Из тога је произлазило да је Немачка починила међународни деликт и да је обавезна да по општем међународном праву плати жртвама своје агресије обештећење за штету, укључујући и трошкове рата.

Први документ који је регулисао питање наплате репарације од Немачке био је Протокол Кримске конференције. Шефови трију влада (САД, Уједињеног Краљевства и СССР) договорили су се да „Немачка мора да плати савезничким народима одштету у природи за почињене штете у току рата“.² На Кримској конференцији формирана је Савезничка репарациона комисија, коју су сачињавали по један представник Уједињеног Краљевства, СССР и САД, са седиштем у Москви. Комисија је требало да сачини детаљнији план за наплату репарација. Савезници се нису договорили око висине немачких репарација. Свесни чињенице да Немачка није у стању да плати целокупну ратну одштету, прихваћена је сугестија Совјетске владе да Савезничка репарациона комисија као основу

¹ Нирнбершки суд формирали су савезници антихитлеровске коалиције на основу споразума у Лондону 8. августа 1945. године, са задатком да суди главним нацистичким кривцима за почињене ратне злочине.

² Архив председника Републике, I-5 В, СР Немачка 1966, Репарациона потраживања СФРЈ према Савезној Републици Немачкој.

узме суму од двадесет милијарди долара, од чега је 50% требало да припадне Совјетском Савезу.³

На Потсдамској конференцији, која је одржана 2. августа 1945. године, три савезника (касније се одлукама Конференције придружила и Француска), постигла су споразум о наплати репарација од Немачке на бази Кримског протокола. Четврти део Потсдамске декларације садржао је Споразум о репарацијама, који је предвиђао да „у складу са одлукама Кримске конференције, Немачка ће морати у највећој могућој мери да надокнади губитке и патње које је проузроковала уједињеним народима“.⁴ Договорено је да се потраживања Совјетског Савеза и Пољске наплате одузимањем дела немачког националног богатства у зони под окупацијом СССР и запленом немачких актива у Бугарској, Мађарској, Румунији, источној Аустрији и Финској, док ће се потраживања свих осталих земаља наплатити одузимањем дела немачког националног богатства у западним окупационом зонама и из немачких актива и власништва у другим земљама. Обим опреме која ће се одузимати „мора се одредити најкасније за шест месеци од завршетка потсдамске конференције, а одузимање ће се завршити у току две године од момента доношења одлуке о обиму репарација“.⁵

На Потсдамској конференцији Југославија је за своја репарациона потраживања са још 17 земаља упућена на западне зоне Немачке. Наметнута је потреба да се одреди проценат учешћа сваког савезника у деоби добара и начин исплате репарационих потраживања. Стога је сазвана Париска репарациона конференција, на којој је свака земља пријавила директну материјалну штету коју је претрпела уништавањем или пљачком постојећег капитала. Државе потписнице, међу њима и Југославија, сагласиле су се у члану два Споразума да додељени проценат репарација покрива „све њихове захтеве, као и захтеве њихових држављана према бившој немачкој влади и њеним органима, било да су јавног или приватног карактера“.⁶

Париски споразум донео је, међутим, и једно ограничење када је реч о исплати репарација. У време одржавања Конференције већ су почеле да се назиру прве контуре Хладног рата. Западним савезницима није било у интересу да репарацијама материјално исцрпе побеђену Немачку. Искуство након Првог светског рата говорило је да су превелике репарационе обавезе биле један од разлога за нестабилну политичку и привредну климу у Немачкој, те су тако посредно утицале на успон Хитлера и националсоцијализма. Те чињенице довеле су до тога да се у споразуму нагласи како „три велике силе никада неће поставити захтев за исплату репарација из текуће производње Савезне Републике

³ Ibid.

⁴ Ibid.

⁵ Ibid.

⁶ Ibid, str. 8.

Немачке“.⁷ Како је Хладни рат постајао све хладнији, савезници су сматрали да на изванредан начин треба још више појачати снагу Немачке, јер је она била прва земља која се могла наћи на удару СССР.

Немачке репарације биле су предмет конференције сазване у Лондону 1953. године. Лондонски споразум закључен између Савезне Републике Немачке и САД, Уједињеног Краљевства, Француске и других западних савезника (укључујући и Југославију), 27. фебруара 1953. године, предвиђао је да се одлаже разматрање „свих из II светског рата проистеклих потраживања држава које су биле у рату са Немачком или им је територија била окупирана од Немачке, као и потраживања њихових држављана према бившем Рајху и његовим установама или лицима која су дејствовала по налогу Рајха; под овим се подразумевају трошкови немачке окупације, затечена клириншка потраживања из времена окупације, као и потраживања од кредитних каса Рајха“.⁸

У овом споразуму није наглашено до када се потраживања одлажу, нити на који начин ће бити решена њихова исплата. Иако се формалноправно савезници нису одрекли потраживања, *de facto* је потписивање овог споразума управо имало то значење.

Обештећење југословенских жртава нацистичког прогона

Обештећење жртава нацистичких прогона

Три окупационе силе у Западној Немачкој закључиле су 23. октобра 1954. године Генералним уговором у коме су изричито изјавиле да „неће никада постављати захтев за наплату репарација из текуће производње Савезне Републике Немачке“.⁹ Притисак јавног мњења и борацких организација, те влада неких мањих западних земаља, утицало је да западни савезници одустану од прокламованих принципа и затраже од Савезне Републике да приступи преговорима за обештећење жртава нацистичких прогона.

Преговори са осам земаља Париске репарационе групе започети су 1953. године, и трајали су до 1959/1960. године, када је Немачка закључила споразуме којима се обавезала да плати обештећења.

Преговори су са сваком земљом вођени појединачно, па је тако и висина обештећења била различита од земље до земље. Највише спорова током преговора било је о томе кога треба узети у обзир за обештећење. Немци су у почетку желели да обештете само преживеле жртве, и то само за губитак њихове слободе, при чему су искључивали припаднике покрета отпора, међутим савезници су

⁷ Ibid, str. 8.

⁸ Ibid.

⁹ Ibid.

инсистирали на обештећењу за убијене, а посебно за губитак здравља преживелих, те на обавезном укључењу припадника покрета отпора.

Највише спорова било је око процене просечног трајања лишавања слободе жртава нацистичког прогона. Због тога су настале велике разлике између захтева савезника и понуда Немаца. Тако су, на пример, Немци на преговорима са Француском у почетку понудили око педесет милиона марака, а Французи тражили за својих 180.000 жртава седамсто милиона DM. Белгија је за пријављених 44.000 жртава добила осамдесет милиона и итд.

У просеку Француска је добила за сваку жртву 2.200 DM, Норвешка 1.500, Белгија 2.000, а Грчка 640 DM.¹⁰

Савезна Република Немачка је посебно обештетила јеврејске жртве нацистичких прогона на основу споразума са Владом Израела од 10. септембра 1952. године, којим се обавезала да плати јеврејској држави три милијарде DM.

Покретање питања обештећења југословенских жртава

Југославија је била једина држава са којом Савезна Република Немачка није склопила уговор о обештећењу. У исто време то је било једно од најтежих питања југословенско-немачких односа током шездесетих година. Први пут је југословенска влада покренула питање обештећења жртава нацистичких прогона у јуну 1962. године. Позивајући се на споразуме које је влада Савезне Републике Немачке претходно закључила са осталим државама Париске репарационе групе, југословенска страна је предложила да две земље што пре поведу преговоре за обештећење југословенских жртава нацистичких прогона.

На то тражење одговорила је влада Савезне Републике Немачке нотом од 8. марта 1963. године, у којој је одбила да преговара, позивајући се на Савезни закон о обештећењу (BEG) „да се давања на име обештећења врше само прогоњеним лицима у оним државама са којима Савезна Република Немачка има дипломатске односе. Изнимке су се могле учинити само у корист прогоњених који живе у Израелу као и за жртве псеудомедицинских покуса, с обзиром на ванредну свирепост неправде која је над њима извршена у концентрационим логорима“.¹¹

На трговинским преговорима у Бечу, који су вођени током маја 1963. године, представници немачке владе дали су уверавања југословенској страни да ће се то питање решавати у оквиру општих привредних преговора који су били предвиђени за лето исте године.

¹⁰ Ibid.

¹¹ АПР; I-5-в, Вербална нота Савезне Републике Немачке упућена влади ФНРЈ, од 8. марта 1963 године.

На основу тога је југословенска влада предала пре преговора СРН ед-меморар о југословенским захтевима за обештећење жртава. Југословенска страна проценила је да је број југословенских држављана који су „из расних идеолошких, религијских разлога или уопште због противљења фашизму у време окупације Југославије били у прогоњењу од стране окупатора и зато били убијени, или су претрпели штете у погледу свог телесног интегритета, здравља или слободе, износи најмање 950.000 лица, од којих је велика већина убијена у логорима у Југославији или ван ње“.¹² Југословенска влада је у истом документу назначила да укупну суму обештећења треба одредити тако да просечна сума не буде мања од највеће одговарајуће суме у уговорима које СРН по том истом питању закључила са другим земљама.¹³

Међутим, немачка страна је на привредним преговорима одустала од преговара о обештећењу, па су због тога преговори прекинути.

Уследио је затим још један позив југословенске стране да се та материја регулише. Немачка влада је одговорила након 19 месеци вербалном нотом. Позивајући се на члан 5. Лондонског споразума о немачким спољним дуговима, одбила је да поведе преговоре. Тако је то питање добило још више на тежини и није било предмет директних преговора све до поновног успостављања дипломатских односа.

То, међутим, није спречило југословенску страну да и даље у интерним круговима разматра разрешење тог питања. Наиме, југословенска влада била је чврсто решена да поново покрене питања и обештећења и репарација, сматрајући да је Лондонски споразум о немачким репарацијама не обавезује да ово питање стави *ad acta*. Напротив, југословенска страна је сматрала да Лондонски споразум само одлаже наплату репарација. Сматрало се да је тиме што је Немачка обештетила све друге државе начињен преседан и да СФРЈ има потпуно право да тражи материјалну надокнаду.

Велика коалиција и питање обештећења

Формирање владе Велике коалиције у децембру 1966. године и прокламовање нове Источне политике Вилија Бранта створило је могућности решавања тог спорног питања. Још једна вербална нота југословенске владе која је позивала немачку страну да приступи преговорима уследила је 12. јула 1967. године.

Иако никада није стигао званичан одговор на ту ноту, Немци су југословенској страни преко изасланика Јерга Кастла поручили да је могуће евентуално

¹² АПР, I-5-в СР Немачка, Репарациона потраживања СФРЈ према СРН, од 28. 4. 1966. године.

¹³ Ibid.

решење у другој фази регулисања наших односа.¹⁴ То је значило да ово питање не може да се покрене пре успостављања дипломатских односа. Немци нису желели да решавају овако крупно пре успостављања односа, јер би тиме направили преседан и нашли се пред могућношћу да и друге државе Источног блока поставе тај захтев као услов за успоставу односа. Зато се питање обештећења није више помињало све до обнове дипломатских односа 31. јануара 1968. године. Југословенска страна је у више наврата понављала да она не поставља никакве услове Немцима и све време се држала прокламованог принципа, не помињући обештећење. Наравно, то није значило да се о даљој стратегији није размишљало, о чему сведочи Вербална нота упућена Немачкој 1967. године.

Иако је немачки представник на преговорима у Паризу изјавио да ће одговор на југословенску ноту бити највероватније негативан, а Брант у једном интервјуу датом листу *Политика* изјавио да „из правних и финансијских разлога нећемо бити у стању да се упуштамо у постављена потраживања“¹⁵, клима се променила. Брант је схватао значај овог питања, али, с друге стране, није било могуће одмах након успостављања односа решити питање обештећења.

За разлику од ставова ранијих влада, које су одбијале сваки разговор о обештећењу, посета Вилија Бранта Београду у јуну 1968. године, отворила је могућност дијалога о овом питању. Брант је у разговору са Јосипом Брозом сугерисао „да за тренутак заборавимо реч обештећење, али да радимо на решавању самог питања. У току неколико наредних година Западна Немачка би могла Југославији да да разне повластице, па да југословенска влада употреби како хоће и да то интерно назове како жели, али да се у самој Немачкој то не зове обештећењем“.¹⁶ Немцима је било стало да се заобиђе формула на којој је инсистирала југословенска страна, из које би се видело да је реч о обештећењу жртава нацистичких прогона. Појавила се поново бојазан Немаца да би се прихватањем формулације обештећења суочили са опасношћу да и друге земље Источног блока изађу са сличним захтевима. Требало би имати на уму да је Југославија земља која је признавала постојање две Немачке државе на континенту. Прихватајући формулу обештећења, Брант је био у опасности да направи озбиљан преседан.

Две земље су убрзо након посете Вилија Бранта успеле да реше низ билатералних проблема, од којих је свакако најважније било закључивање уговора о запошљавању југословенских радника у СРН и конвенције о социјалном осигурању и осигурању за случај незапослености. Побољшање односа између две

¹⁴ АПР, I-5-в СР Немачка, 1968, Белешка о разговорима друга М. Лаловића са амбасадором Емелом, шефом делегације СРН од 28. априла 1967. године.

¹⁵ Политика, VI 1968. године.

¹⁶ АПР, I-3-а СР Немачка 1968, Разговор Маршала Тита са Вилијем Брантом од 15 јуна 1968. године.

државе било је највидљивије у посетама немачких званичника и у пажњи коју су почели да посвећују СФРЈ.

Тако је Југославију посетио министар за привреду СРН Карл Шилер. Иако у надлежност његовог министарства није спадало питање обештећења, посета је била повољна прилика да се укаже на то како су економски односи две земље оптерећени због нерешавања тог питања. Први план којим се решавало питање обештећења нису саставили политичари већ економисти. Карл Шилер је желео да државне органе постави мање-више пред свршен чин. Његов план је био да се америчка потраживања за плаћање девизног изравнања, које су поставиле САД у вези са својим издацима за стационарање америчких трупа у СРН, решава расписивањем народног зајма. Зајам би имао тзв. утврђену квоту, а остатак новца, за који се не би предвидела никаква утврђена намена, могао би се без већих проблема искористити за обештећење југословенских жртава нацистичких прогона. На тај начин би се заобишло министарство финансија и његов министар Штраус,¹⁷ који је *a priori* био против било каквог договора са Југославијом. Та епизода показује да су Вили Брант и његове присталице имали добру вољу да се ово питање реши, али да је у немачкој влади постојала и јака струја која је била против, сматрајући да то није у интересу Савезне Републике. План је пропао јер је влада донела одлуку да се питање девизног изравнања реши на другачији начин.¹⁸

Југословенска влада покушала је да приволи Немце да то питање почну да решавају официјелним путем. С обзиром на то што су већ почетком 1969. године друга питања билатерале била решена, а односи се на обострано задовољство развијали одлично, постало је јасно да се питање обештећења не може више заобилазити.

Посета југословенског министра привреде Томе Гранфила у фебруару 1969. године представља почетак неофицијелних поверљивих разговора између две владе. Херберт Венер, кључни човек Социјалдемократске партије, знатно је утицао на Бранта и Кизингера да прихвате разговоре о обештећењу.¹⁹ Циљ посете Томе Гранфила било је стварање повољне политичке климе пред предстојећу посету државног секретара Мирка Тепавца Немачкој.

Југословенска иницијатива за покретање питања обештећења била је доста успешна. Наиме, почетком 1969. представници ЦДУ почели су еластичније да се односе према том питању, напуштајући раније ригидне ставове. Канцелар

¹⁷ Министра привреде у влади Велике коалиције, председник ЦСУ и највећи противник обештећења југословенских жртава нацистичких прогона.

¹⁸ ДА МИПСЦГ, ПА, 1969, Ф-171, СРН, 48330, Телеграм од 9. 1. 1969 године.

¹⁹ ДА МИПСЦГ, ПА, 1969, Ф-167, СРН, 47734, Преглед контаката са немачким политичким представницима, функционерима, представницима привреде и дипломатског кора од 25. 2. 1969. године.

Кизингер је, додуше, још 1968. године дао Бранту зелено светло да предложи југословенској страни решавање тог питања путем кредитних аранжмана, али је то урадио у највећој тајности. Позивајући се на старе принципе немачке политике, било је могуће превазићи отпоре у коалиционој влади. Министар привреде у влади Баварске понудио се да немачком министру финансија Штраусу²⁰ укаже на значај и улогу независне Југославије за европску безбедност, наглашавајући финансијске издатке за њену одбрану²¹.

Амбасадор Чачиновић разговарао је са Руетеом 18. априла, а затим је 30. априла уследио разговор са Брантом. У тим разговорима амбасадор је изнео становиште југословенске владе које се заснивало на ед-мемоару (Aide Memoire) из јуна 1963. године, тј. да се за 950.000 југословенских жртава као база обрачуна узме најповољнији просек по једној жртви, који је СРН већ исплатила другим земљама. Укупан захтев за обештећење износио је више од две милијарде DM. Приликом разговора дошло је и до еволуције југословенских ставова о том питању. Чачиновић је први пут изнео став југословенске владе да она више не инсистира на форми решавања тог питања, већ на садржају²². То је значило одступање од ранијег става, који је инсистирао на наглашавању форме обештећења. С друге стране, био је то велики уступак, јер је значило да је Југославија прихватила тезу да је Лондонским уговором о немачким спољним дуговима решење питања репарација одложено до склапања уговора о миру. Прихватањем те тезе Југославија се одрекла могућности да поставља питање репарација, јер је сасвим неизвесно када ће и да ли ће доћи до закључења уговора о миру са СРН. Југославија је схватила да ће тешко без осталих чланова Париске репарационе групе наплатити репарације. Прихватање те тезе имало је за СРН велику вредност, јер се Југославија одрицала покретања питања пре уговора о миру, а тиме се легализовало даље неплаћање репарација. Обештећење југословенских жртава било је последња сума коју би Југословени добили на име репарација. Они, свесни тих чињеница, желели су да избегну детаљнију расправу о броју жртава и њихово оспоравање од СРН и да, по могућству, користећи се тим аргументом, добију две милијарде марака обештећења.²³

Приликом посете државног секретара Мирка Тепавца СР Немачкој у јулу 1969. године, Брант је рекао да се не може ићи на конкретно решавање тог питања. Директни преговори између две владе захтевали би доношење одлуке немачке владе, што у том тренутку није било могуће. Зато је југословенску

²⁰ Министар привреде у Влади Велике коалиције председник ЦСУ и један од највећих противника обештећења југословенских жртава нацистичких прогона.

²¹ АСЦГ, ПА; 1969, Ф-170, СРН, 44544, Телеграм од 5.2.1969. године.

²² ДА МИПСЦГ, ПА, 1969, Ф-170, СРН, 419251, Политика Савезне републике Немачке и Билатерални проблеми од 28. маја 1969. године.

²³ ДА МИПСЦГ, ПА, Стр. Пов. 1968, Ф-II, 56/68, Обештећење жртвама нацизма од 25. 10. 1968. године.

страну молио за још стрпљења. Наиме, објаснио је да се до избора не може много постићи, али да ће се он лично, када прођу избори, заложити да се покрене што брже решавање тог питања. Предложио је да југословенска страна, на бази статистике, спреми једну промеморију, у којој би тачно било наглашено шта она тражи.²⁴ То би Бранту могло послужити као аргументација приликом расправљања тог питања на седници владе. Половином септембра амбасадор у СРН Чачиновић предао је писмену промеморију Бранту. Немачки председник Хајнеман такође је дао подршку за решавање тог питања.²⁵

То је значило промену позиција југословенске стране, која је схватила да истицањем формалних захтева и инсистирањем на аргументацији која је везана за Постдамски споразум неће успети да оствари решење тог питања, јер су Немци као противаргументацију износили да није прихватљиво решење засновано на правним основама, али да због моралних и хуманитарних обзира треба наћи неко решење. Ваљало би имати на уму да је ова промена уследила након ИХ конгреса СПД, када је Вишњевски рекао Томи Гранфили да СПД и Брант сматрају плаћање обештећења као обавезу СРН.²⁶ Југословенима је било јасно да влада Савезне Републике не може да ступи у било какве озбиљније преговоре или да преузме обавезе кад је реч о том питању. Наиме, за септембар 1969. године били су заказани избори. Схватајући да политичка клима у Немачкој не дозвољава покретање питања обештећења, југословенска влада је себи поставила за циљ да до формирања новог кабинета успостави дијалог и наведе СРН да конкретније назначи „шта подразумева под повољним кредитима“.²⁷

Канцелар Вили Брант – нове форме решења

Социјалдемократи, на челу са Вилијем Брантом, формирали су заједно у коалицији са либералима нову владу у октобру 1969. године. Формирањем те владе створени су повољнији услови за решавање питања обештећења пошто је и сам Брант приликом посете Мирка Тепавца Немачкој у јулу 1969. године изјавио да ће се он након избора залагати за што хитније решавање тог питања.

Југословенска влада није желела да одлаже решавање тог проблема, сматрајући да би то могло да је доведе у неповољнији положај, „јер се може претпоставити да ће нова влада у току свог мандата имати у каснијем периоду

²⁴ ДА МИПСЦГ, ПА: Стр. Пов, 1969, Ф-II, 165/65, Забелешка о разговору државног секретара Мирка Тепавца са министром иностраних послова СРН Вили Брантом од 27. јула 1969. године.

²⁵ АПР, I-5-в, СР Немачка, 1969, Информација о обештећењу жртва нацистичких прогона од 10.12.1969. године.

²⁶ ДА МИПСЦГ, ПА, 1969, Ф-171, СРН, 418726, Телеграм од 7.4.1969. године.

²⁷ ДА МИПСЦГ, ПА, 1969, Ф-170, СРН, 419251, Политика Савезне републике Немачке и Билатерални проблеми од 28. маја 1969. године.

веће тешкоће“.²⁸ Зато је у децембру упућен позив влади СРН да се приступи директним преговорима о обештећењу. Југословени су предлагали да то буде у фебруару 1970. године. Влада СРН одбила је предлог зато што је предложени рок био сувише кратак, те не би имала времена за разматрање тог питања. За отпочињање званичних преговора била је потребна одлука владе СРН.

Иако су током претходне године вођени поверљиви разговори између представника МИП СРН и амбасадора СФРЈ у Бону, југословенској страни још није било јасно да ли влада СРН „намерава да накнаду за обештећење исплати у готовом (као што је то решено са осталим земљама), предложи закључење неких повољних финансијских аранжмана или би то била комбинација обе ове варијанте“.²⁹ Гледишта о томе била још су неуједначена. Додатну конфузију уносило је то што влада СРН још званично није донела одлуку о преговорима, а претходне понуде долазиле су, додуше, од чланова владе, али не и у њено име.

Питање обештећења било је приоритетно питање за владу СФРЈ, а она је била намерна да инсистира на решењу које „ни по суштини ни по форми не би представљало дискриминацију југословенских жртава у односу на жртве других земаља“.³⁰

На упорна инсистирања Југославије да се у складу са добрим развојем билатералних односа приступи решавању тог питања влада СРН предложила је у фебруару 1970. године да се о обештећењу „поведу у строгој тајности, разговори на нивоу стручњака“.³¹ Уследила је 7. маја седница немачке владе, на којој је начелник министарства финансија Фие де ла Цроих одређен за опуномоћеног преговарача.³² Тако је дошло до првих поверљивих разговора између опуномоћених представника две владе. Први састанак одржан је 8. јуна у Бад Хомбургу, а други у Цавтату 4. и 5. августа. Током преговора превазиђене су формалноправне препреке. Југославија је прецизирала своје захтеве према СРН. Реч је о 950.000 жртава нацистичког прогона, а инсистирало се на исплати две милијарде DM. Немци су одбијали тај захтев, сматрајући да се могу обештетити само „катеорије жртава које се односе на *типично нацистичке прогоне*, углавном због расних побуда, док би се остале категорије жртава, које спадају у *прогоне из националних мотива*, као и материјалне репарације остале и даље

²⁸ АПР, I-5-в СР Немачка, Информација о обештећењу југословенских жртава нацистичких прогона од 10.12.1969. године.

²⁹ АПР, I-3-а СР Немачка, Информација о стању односа са СР Немачком за разговоре са министром привреде СРН, проф. Карлом Шилером, од 20.2.1970 године.

³⁰ Ibid.

³¹ ДА МИПСЦГ, ПА 1970, Ф-139, СРН, 437470, Информација о односима СФР Југославије и СР Немачке, од 23. октобра 1970. године.

³² ДА МИПСЦГ, ПА, 1970, Ф-135, СРН, 418709, Телеграм од 12.5.1970. године.

отворене“.³³ Немци су желели да избегну плаћање одштете за партизана који су погинули од руке усташа или четника, или пак оне који су погинули у борби, јер би то довело до преседана према другим земљама. У исто време влада Вилија Бранта повела је преговоре о нормализацији односа са Пољском, захтевајући од Пољака концесије у погледу немачке мањине у Пољској. Постојала је опасност да ако би влада Савезне Републике Немачке пристала на обештећење нових категорија жртава, могла би Пољска, а затим и друге земље да се појаве са сличним захтевима. Југословени су са своје стране одбијали да буду увучени у пакет са источним земљама ако би се и са њима решавало то исто питање. На крају разговора закључено је да би требало отпочети преговоре између делегација две владе, који би коначно довели до решења тог питања. Договорено је да се делегације састану најкасније до 10. октобра, а преговори би се водили у Бону и Београду.³⁴

Очекивало се да ће пре посете министра иностраних послова доћи до састанка експерата који би размотрили питања обештећења, а затим би два министра у Београду даље разматрала и то питање. До састанка ипак није дошло. Немачка страна је то образлагала чињеницом да није било могуће организовати седницу владе на којој би се донела таква одлука. Немци су схватили да југословенски захтеви превазилазе њихове финансијске могућности и да састанак експерата на нивоу делегација влада не би донео никакво решење.³⁵ Зато су даљи разговори одложени до посете министра иностраних послова Немачке Валтера Шела Београду.

У међувремену су Немци покушали да нађу модалитете како би могли да испуне југословенске захтеве, а министар иностраних послова Шел требало је да их представи Београду.

Валтер Шел посетио је Београд у новембру 1970. године. Поред многих билатералних питања, двојица министара су расправљала и о најбитнијем питању билатерале – обештећењу. Шел је рекао да треба тражити прагматичнија решења на која је указао Брант када је био у Београду 1968. године. Сматрао је да даљим разговорима експерата „не може се доћи до сагласности пошто постоје велике разлике у погледу суме која долази у обзир за обештећење“.³⁶ Немачки експерти полазили су од критеријума који су употребљавани при склапању аранжмана са обештећеним земљама, а који су засновани на прописима Савезног закона

³³ АПР, 1-5-в СР Немачка, 1970, Информација о преговорима за обештећење жртава националних прогона, вођеним између саветника државног секретара за иностране послове др Звонка Перишића и директора Министарства финансија СР Немачке Feaux de la Croix, 4. и 5. августа 1970. године.

³⁴ Ibid.

³⁵ ДА МИПСЦГ, ПА, 1970, Ф-131, СРН, 444860, Извештај о посети министра иностраних послова Waltera Scheela, од 10. децембра 1970. године.

³⁶ Ibid.

о обештећењу СРН, који је предвиђао обештећење само за жртве нацизма, али не и за жртве настале као последица рата.³⁷

Министар Шел је сматрао да би се применом тог критеријума добио неоправдано мали број жртава и, по овлашћењу председника владе Бранта, предложио могућност мешовитог решења, тј. да висина износа остане испод југословенских прорачуна, али да се користе друге могућности од интереса за југословенску привреду.³⁸ То је значило да би се СФРЈ сврстала у земље у развоју и тиме остварила право на помоћ у капиталу (Kapitalhilfe)³⁹ под врло повољним условима. Први пут је један немачки званичник изнео висину суме која би се могла исплатити Југославији. Реч је о кредиту од триста милиона немачких марака, који није сматран дефинитивним износом. „Део те суме могао би да се конкретизује већ до краја ове године, други део почетком 1971, а трећи почетком 1972. године, тако да би се цела сума реализовала за годину и по дана. Ради се наиме о дугорочном кредиту на 30 година са каматом од 2.5% и ослобађања од обавезе враћања за првих 8 година.“⁴⁰

Двојица министара нагласила су у заједничком саопштењу да ће преговори о обештећењу започети у најскорије време. Тиме је први пут представник немачке владе јавно признао правну обавезу СРН према југословенским жртвама.⁴¹ То је такође била потврда да се то питање не везује за источну политику СРН, односно да се неће решавати у пакету са осталим земљама Источне Европе.

Ипак није све ишло тако глатко како су две стране очекивале. Немци су сматрали да ће се, сходно понуди коју је изнео Шел у Београду, преговори водити само формално. Југословенска страна је очекивала да ће на преговорима: утвр-

³⁷ Ibid.

³⁸ АПР, I-3-а СР Немачка, 1970, прелиминарна забелешка о почетку званичних разговора државног секретара за иностране послове М. Тепавца са министром иностраних послова СР Немачке, W. Schellom, 25. новембра 1970. године.

³⁹ Kapitalhilfe, или помоћ у капиталу, био је кредит који влада СРН под врло повољним условима додељивала земљама у развоју. Реч је о кредиту који се добијао на 30 година, са каматом од 2% и са 10 година без отплате. За добијање тог кредита постојао је обиман поступак испитивања. Кредит је одобран по некомерцијалним условима због тога што је требало пре свега да унапреди привредни развој и да побољша животне услове у одређеној земљи.

Новац се, међутим, није стављао слободно на располагање влади одређење земље, већ је био везан за тачно унапред одређене пројекте. Поред кредита, у одређену земљу су притицала и знања и организациона искуства (know-how). Добити такву врсту кредита било је изузетно тешко. Југославија је захваљујући свом захтеву за обештећење добила статус земље у развоју, што је наишло на протест појединих западних земаља. Поред тога, поједине земље Варшавског уговора покушале су такође да се изборе за такав статус.

⁴⁰ ДА МИПСЦГ, ПА, 1970, Ф-131, СРН, 444860, Извештај о посети министра иностраних послова Валтера Сихсела, од 10 децембра 1970. године.

⁴¹ ДА МИПСЦГ, ПА, 1970, Ф-139, СРН, 44649, Телеграм од 18.12. 1970. године.

дити број жртава, категоризацију и у складу с тим, износ обештећења; постићи сагласност о модалитетима плаћања; истовремено, али одвојено прихватити предлог да се разговара о разним видовима економске помоћи која би се дала Југославији као земљи у развоју. То би касније било укључено у модалитете плаћања обештећења.⁴²

Почетком фебруара 1971. године државни секретар у МИП СРН др Франк изнео је амбасадору СФРЈ да „за решење питања обештећења постоји само могућност да се то изведе на два колосека“.⁴³ Сходно томе СРН предлаже обештећење паушалном сумом и „спремни су на нешто што није само по себи разумљиво – на капиталну помоћ коју би СРН дала под уобичајеним условима“. С таквим предлогом решавања југословенских захтева сложили су се владин кабинет и савезни канцелар, те министри иностраних послова, финансија, привреде и Министарства за земље у развоју. Савезна Република Немачка предложила је да се преговори воде формално и то одвојено о питању обештећења и одвојено за помоћ у капиталу у потпуној дискрецији. Поред тога, СРН је захтевала да Југославија након потписаног споразума о обештећењу, изјави да нема више никаквог потраживања од СРН. На тој основи Немци су били спремни да воде преговоре.

Савезно извршно веће прихватило је да се посебно преговара о обештећењу и помоћи у капиталу, али је нагласило да „прихватање ове шеме преговора не значи и прихватање износа који су се у разговорима министра Шела помињали, нити прејудицира наш постављени захтев. Исто тако питање клаузуле подмирења нормално овиси о резултатима преговора и не може се унапред прихватити“.⁴⁴

Први званични преговори о обештећењу жртава нацистичких прогона одржани су од 10. до 25. маја 1971. године у Бону. Две делегације састале су се да размотре два битна питања и, ако је то могуће, одреде суму која би била исплаћена Југославији.

Прво питање било је везано за правну обавезу СРН, која је према југословенском схватању, произлазила из Лондонског споразума. Наиме, правна обавеза недискриминације значила је да код одређивања висине целокупног обештећења треба узети у обзир све жртве типично нацистичких прогона.

Немачка страна сматрала је да је чланом 5. Лондонског споразума о спољним дуговима, решавање питања репарација одложено до закључења Уговора о миру. Немци су сматрали да није реч о правној обавези, већ о „комплексу

⁴² ДА МИПСЦГ, ПА, 1971, Ф-104, СРН, 43540, Информација о проблему обештећења југословенских жртава нацистичких прогона, од 2. фебруара. 1971. године.

⁴³ Ibid, Стр.Пов., 1970, Ф-1, 43938, Могућност добијања обештећења од СРН од 5.2.1971. године.

⁴⁴ Ibid.

морално-хуманитарне природе и то је основа немачког Закона о обештећењу (BEG)⁴⁵. Он није подразумевао жртве отпора окупационој власти, ни жртве војних одмазди, ни жртве прогоњене због националности, па зато оне нису ни обухваћене споразумима које су Немци закључили са другим земљама, јер у западним земљама те категорије жртава не постоје.⁴⁶ Међутим, у југословенском захтеву главна категорија оштећених били су они због националности. Југословенска страна сматрала је да су прогони Словена вршени на расној основи, прогони Срба од усташа због вере, а тај основ је предвиђен и у Немачком закону о обештећењу.⁴⁷

Немачка страна није желела да се упушта у даљу расправу о категоризацији жртава. Наиме, Немцима није падало на памет да уведе нове категорије, јер би то значило да, када се нормализују односи са осталим источноевропским земљама, оне могу изаћи са истим захтевима за обештећење жртава које су прогоњење на националној основи. То се нарочито односило на Совјетски Савез и Пољску.

Након интерних консултација, Немци су одлучили да изађу са предлогом који би могао бити прихваћен као основа за разговор о целокупном решењу.

Државни подсекретар Бар саопштио је амбасадору Чачиновићу, још пре заказане седнице, предлог да се на име директног обештећења исплати сто милиона марака и да се у форми Kapitalhilfe исплати још триста милиона марака кредита. Исти предлог поновљен је југословенској делегацији на седници 21. маја. С обзиром на свирепост прогона у Југославији и „постојање *сивих зона* код којих би било тешко и мучно утврдити да ли се могу категоризовати као типично националсоцијалистички прогони. Сматрају да дискусије о *сивим зонама* не могу довести ни до каквог практичног резултата и зато не верују да би могли да прихвате наставак преговора, барем не у овој фази, ако не прихватимо овај предлог као базу за даље разговоре“.⁴⁸ Југословенска делегација је одбила предлог, а затим су Немци изашли са још једном понудом да се исплати четиристо милиона марака на име директног обештећења, с тим да Kapitalhilfe. Како је југословенска страна и тај предлог одбила, Немци су закључили да нема даље основе за вођење преговора, а самим тим се отказују и преговори о Kapitalhilfe.⁴⁹

У исто време Југославија је започела са СРН преговоре о стабилизационом кредиту. Првобитна идеја немачке владе била је да се кредит за стабилизацију југословенске привреде веже за преговоре о обештећењу као вид притиска. У

⁴⁵ ДА МИПСЦГ, ПА, 1971, Ф- 104, СРН, 441305, Информација о преговорима о обештећењу жртава нацистичких прогона у бону од 10. до 25. маја 1971 године.

⁴⁶ Ibid, Информација о проблему обештећења жртава нацистичких прогона са стране СРН, за колегиј СС, 22.11.1971. од 19.11.1971. године.

⁴⁷ Bundesministerium der Justiz, http://bundesrecht.juris.de/bundesrecht/beg/xxxx_2.html.

⁴⁸ ДА МИПСЦГ, ПА, 1971, Ф- 104, СРН, 441305, Информација о преговорима о обештећењу жртава нацистичких прогона у бону од 10. до 25. маја 1971 године.

⁴⁹ Ibid.

октобру је немачка влада пристала да се то питање одвоји од питања обештећења. Међутим, стабилизациони кредит постао је саставни део предлога за обештећење и Kapitalhilfe, као други вид обештећења.

Две концепције југословенске политике о обештећењу

Југословенски политичари нису имали јединствен став у односу на решавање тог питања. У октобру 1971. године јасно су искристализоване две концепције политике у односу на решавање тог питања.

Прва концепција била је утемељена у Закључцима Комисије СИВ за односе са иностранством и националну безбедност. Носиоци те концепције сматрали су да треба чврсто остати при преговорима за обештећење, а истовремено приступити што пре постизању споразума о кредитима за стабилизацију и након тога наставити експертске разговоре о обештећењу. Таква концепција била је заснована на следећим аргументима: Лондонски споразум давао је право Југославији на једнак третман као и осталим потписницима; немачки закон о обештећењу давао је право сваком југословенском држављанину који је сматрао да има право на обештећење да се обрати немачким властима, а они то нису могли зато што је Југославија преузела обавезу да то питање реши глобалним износом; Немцима је јасно да не могу избећи категорију „национално прогоњених“; од укупног износа од једне милијарде DM, деветсто милиона треба раније или касније вратити, са мањом или већом каматном стопом; понуда ниског износа обештећења, а већег износа Kapitalhilfe значи очиту дискриминацију Југославије; на основу коминикеа издатог након преговора, речено је да се преговори одлажу.

Носиоци друге концепције полазили су од процене да би требало приступити разматрању немачке понуде и хитном тражењу најбољег могућег решења. Заговорници те концепције били су представници ДСИП и Борис Шнудерл, заменик државног секретара. Он је ту концепцију развио на основу разговора које је водио у Бону средином октобра 1971. године са немачким министром привреде. Тада су Немци изнели нов предлог, који је подразумевао исплату од сто милиона DM за директно и јавно обештећење, триста милиона за обештећење кроз Kapitalhilfe и четиристо педесет милиона за стабилизациони кредит.

Друга концепција се заснивала на следећим аргументима:

- Јасно је да ће Немци са својом понудом „take it or leave it“ ићи до дефинитивне границе од осамсто педесет милиона DM. „Реалност је да никаква делегација експерата или стручни разговори то неће мењати и да су сви преговори до сада били формални.“⁵⁰

⁵⁰ Ibid, Информација о проблему обештећења жртава нацистичких прогона са стране СРН, за колегиј СС, 22. 11. 1971. од 19. 11. 1971. године.

- Немци би били спремни да изађу у сусрет југословенским интересима у смислу кооперације са југословенском индустријом.
- Постоје могућности за коректуру суме од осамсто педесет милиона марака и то пре свега тако што би се додао још неки пројекат, евентуално II програм ТВ или део тог пројекта. По изјави државног секретара Шелхорна, линију Kapitalhilfe могло би касније још више проширивати. Према томе би се вероватно, уз све компоненте, постигла сума већа од једне милијарде ДМ.
- Елаборација идеје о давању владине гаранције за ангажовање уштеђевина радника за инвестиције и кредитне послове у Југославији.
- У обзир треба узети и фактор времена. У наредним месецима у СРН почиње практички предизборна кампања. Унутарполитичка и економска ситуација иде у прилог јачању позиције оних снага које су против решења или за одгађање проблема на време након 1973. године.⁵¹
- Сматрало се да се са владом Вилија Бранта не може постићи више од осамсто педесет милиона ДМ.

Превладала је концепција чији су заступници били представници Комисије СИВ за односе са иностранством и националну безбедност. Југославија је успела да добије од СРН стабилизациони кредит у децембру 1971. године. Након тога је немачка страна поново предложила као целокупно решење суму од сто милиона ДМ за чисто обештећење и триста милиона као Kapitalhilfe.

Југословенска страна је поново одбила тај предлог, што је довело до прекида преговора. Како у међувремену није дошло до приближавања ставова под којим условима наставити преговоре у вези са обештећењем, влада СРН је средином 1972. године понудила да се питање обештећења одложи „до времена када ће околности опет дозволити да се о том питању преговара“.⁵² Наиме, у том тренутку вођени су преговори о ратификацији уговора са источним владама. За узврат СР Немачка је понудила Kapitalhilfe од триста милиона ДМ, који не би био везиван за пројекте.

Југословенска страна прихватила је тај предлог и 20. децембра потписан је у Бону Протокол о кредиту, уз прихватање следеће формулације: „За случај да касније буде могуће да се постигне споразум о питању обештећења, савезна влада сматра да онда неће моћи а да се не узме у обзир помоћ (Kapitalhilfe) коју даје савезна влада.“⁵³

⁵¹ Ibid.

⁵² ДА МИПСЦГ, ПА, 1973, Ф-85, СРН, 419929, Обештећење Југословенских жртава нацизма, од 11. 4. 1973. године.

⁵³ ДА МИПСЦГ, ПА, 1973, Ф-85, СРН, 419929, Обештећење Југословенских жртава нацизма, од 11. 4. 1973. године.

Трећег марта 1973. године заменик савезног секретара Петрић позвао је амбасадора СРН у СФРЈ Јеникеа и званично му предложио да се наставе преговори делегација о обештећењу, образлажући „да су околности, које су својевремено тражиле одлагање разговора, измењене“.⁵⁴

Брионска формула – решење за будућност

Посета Канцелара Вилија Бранта Југославији била је од круцијалног значаја за решавање питања обештећења.

Канцелар Вили Брант био је први немачки канцелар који је посетио Југославију. Вили Брант и Јосип Броз срели су се приликом Титовог путовања на скупштину Уједињених нација 11. октобра 1971. године, на аеродрому у Келну. Тада су двојица државника разговарала о формама заједничке економске и привредне кооперације и сложила се да би требало да дође до заједничког наступа на тржиштима земаља Трећег света, а уједно је Јосип Броз позвао немачке индустријалце да уложе свој капитал у Југославију.⁵⁵ Да ли је Јосип Броз том приликом имао на уму да би то могло бити једно од решења питања обештећења, не можемо са сигурношћу рећи. Оно што је сасвим извесно, то је да се таква форма појавила као саставни део решења у разговорима на Брионима, али о томе ће више речи бити касније. Зна се да је Тито позвао канцелара да посети Југославију. Првобитно је посета била заказана за октобар 1972, али због парламентарних избора одложена је на предлог канцелара Бранта.

Канцелар Вили Брант боравио је у Југославији са супругом Рут од 16. го 19. априла 1973. године. Званични разговори вођени су са председником Савезног извршног већа Џемалом Биједићем у Београду, а са председником Републике Јосипом Брозом на Брионима.

Вили Брант је на разговорима са Џемалом Биједићем изнео аргументацију која се огледала у томе да споразум са Југославијом треба да „буде окренут будућности односа, да не ствара преседан за ревизију већ постигнутих уговора са западноевропским земљама, а посебно евентуална потраживања СССР, ЧССР“.⁵⁶ Румунски председник је директно рекао Бранту како би желео да се са Румунијом постигне решење на бази југословенског модела. Решавање питања обештећења имало би импликације на сличне захтеве СССР и Пољске, а и на друге источноевропске земље. Ако би Немачка прихватила аргументацију коју износи Југославија и тиме начинила преседан, онда би се потраживања других земља попела на више од тридесет шест милијарди ДМ. То је за СРН било неприхватљиво. Брант је рекао да би у том случају поднео оставку на место

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ АПР; I-2 СР Немачка, Пут Ј.Б.Тита у СР Немачку 11. X 1970. године.

⁵⁶ ДА МИПСЦГ, ПА, 1973, Ф-85, СРН, 416572, Извештај о званичној посети канцелара СРН Вилија Бранта Југославији, 16-19. априла 1973. године. Од 23. 4. 1973. године.

канцелара, „јер не може да прихвати прошлост за основу односа, већ само она решења која су усмерена ка будућности“, додавши да је пола становништва у СРН рођено после рата и да оно нема афинитет за одговорности које произлазе из ратног периода.⁵⁷

Позивајући се на ту аргументацију, Брант је истакао да у постојећим условима СРН не може преузети обавезу веће суме за чисто обештећење које би било прихватљиво југословенској страни и да председник Тито једини може својим ауторитетом да прихвати компензовање обештећења у виду дугорочних економско-финансијских аранжмана.⁵⁸

Разговори су даље настављени на Брионима. Вили Брант је у својим мемоарима записао да је питање обештећења покренуо Тито, рекавши да је њему непријатно што о тим стварима мора да говори, али да обе стране имају проблема у својим земљама због тог нерешеног питања.⁵⁹ Позивајући се на аргументацију коју је већ изнео у разговорима у Београду, нагласио је да се СР Немачка не може више враћати у прошлост, али да се уједно не може одрећи своје историје „а да је не почисти, тј. забашури под тепих“. ⁶⁰ Тито је предложио да то питање може да се реши посредством *Kapitalhilfe*. Затим су уследили даљи разговори и консултације са сарадницима, а питање обештећења завршено је центлменским споразумом Тито–Брант. Нажалост, у архивима које смо истраживали нисмо успели да пронађемо текст тзв. Брионске декларације, која садржи прецизан договор Тита и Бранта. Ипак документи до којих смо успели да дођемо омогућују нам да на посредан начин реконструишемо споразум.

– Тито и Брант су се у начелу договорили да се питање обештећења реши дугорочном економском сарадњом. Југославија је требало да добије компензацију у висини једне милијарде немачких марака *Kapitalhilfe*.

Дугорочна економска сарадња значила је нови тип обавезе за Немце, јер је Југославија могла да рачуна у будућих 10–15 година на економску подршку СРН видовима директних улагања у југословенску привреду, заједничким иступима на трећим тржиштима или добијањем стабилизационих кредита. Југославији је већ био одобрен стабилизациони кредит у висини четиристо педесет милиона ДМ, који се, према првобитној замисли, није везивао за обештећење.

Члан немачке делегације рекао је „да је Југославија повећала свој кредит поверења код Бранта, да га је лично задужила, и да то на дугу стазу ствара по-

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ ДА МИПСЦГ, ПА, 1973, Ф-85, СРН, 416614, Забелешка о разговорима начелника II управе В. Пекића са директором Политичке дирекције у МИП СРН Van Wellom, 18. и 19. 4. 1973. на Брионима. Од 23. 4. 1973. године.

⁵⁹ W. Brandt, *Begnungen und Einsichten. Die Jahre 1960-1975*. Hamburg 1976, стр. 239.

⁶⁰ АПР, I-3-а, 1973, Забелешка о разговору који је вођен између председника СФРЈ Јосипа Броза Тита и канцелара СР Немачке Вилија Бранта, на Брионима 18. априла 1973. године.

вољне услове и оквире да се на најбољи могући начин конкретизује договор о дугорочној сарадњи као начину компензације обештећења⁶¹.

– Југославија је добила подршку немачке владе за усмеравање уштеђеви-на југословенских грађана на привременом раду у СРН. Уштеђевине југословенских грађана у немачким банкама износиле су више милијарди марака. Југословенска влада дошла је на идеју да се те девизе усмере у Југославију као средства која би допринела стварању додатног кредитног волумена намењеног за инвестирање у Југославији. То би, међутим, било неизводљиво без гаранција немачке владе, које је пружио Брант за време посете.⁶²

Дакле, реч је о читавом низу мера које су биле усмерене ка стабилизацији југословенске привреде. Поставља се, наравно, питање зашто је Јосип Броз пристао на такво решење, које је ишло у корист немачкој страни.

На први поглед заиста се стиче утисак да је такво решење задовољавало само немачку страну, али је уистину Југославија тим договором добила много више него директном исплатим обештећења.

Који су мотиви навели Броза да прихвати такво решење?

Свима је постало јасно да се од Владе Вилија Бранта не може добити више од онога што је понуђено – сто милиона директног обештећења и триста милиона *Kapitalhilfe*. Брант би пре поднео оставку него што би начинио преседан према Југославији. С друге стране, свестан тежине проблема и прогона који су вршени у име Немачке, желео је да то питање скине са дневног реда. Југословенска привреда налазила се у то време у току тзв. стабилизације, односно реформи. Југословенска влада покушала је да привуче страни капитал у земљу не би ли покренула привреду и тако довела до њеног раста. Ипак то није било могуће без иностраних кредита и финансијске помоћи развијених држава.

Међународна привредна ситуација није јој ишла наруку. Почетком 1973. године дошло је до опадања коњуктуре у развијеним земљама света, а затим у јесен и до првог нафтног удара, односно енергетске кризе, која је довела до рецесије и заустављања привредног раста у свим земљама света. Влада СР Немачке је већ током јуна 1973. године „одлучила да је економска ситуација таква да захтијева стабилизацију стране радне снаге, ако жели да заштити њемачке раднике и оне странце који већ бораве у СР Њемачкој“.⁶³ Као прва мера донета је одлука да ће послодавци плаћати веће порезе за стране раднике, а потом је у новембру заустављено свако запошљавање странаца. Југославија се суочила са проблемом незапослености радне снаге, а као земљу извозницу радне снаге, те

⁶¹ АПР, I-3-а, СР Немачка, 1973, Белешка о разговора *Fon Vehmaga* и Јулиуса.

⁶² ДА МИПСЦГ, ПА, 1973, Ф-85, СРН, 416572, Извештај о званичној посети канцелара СРН Вилија Бранта Југославији, 16–19. априла 1973. године. Од 23. 4. 1973. године.

⁶³ ОЕЦД, Извештај СОПЕМИ о проблемима и изгледима унутаревропске миграције 1974, у: ОЕЦД, *Energetski problemi imigracije, Rasprave o migracijama*, sv. 8, Zagreb 1974, стр. 10.

мере највише су је погађале, одузимајући јој могућност да проблем незапослености решава извозом радне снаге. То је значило да ће се Југославија суочити са великим бројем радника који се враћају из иностранства покушавајући да нађу посао. У таквој ситуацији од кључне важности било је покренути привреду и обезбедити нова радна места како онима који завршавају своје школовање тако и онима који су се враћали из иностранства.

Договор који су Тито и Брант постигли на Брионима значио је у дужем периоду сигурне инвестиције у југословенску привреду и повољне кредитне аранжмане, што није било уопште лоше решење у датим околностима.

Тито и Брант дали су само смернице како да се решава то питање, о свим осталим појединостима требало је да се договоре делегације Мешовитог комитета за привредну сарадњу.

Након завршетка посете, две владе почеле су да припремају конкретне пројекте у духу договора Тито–Брант. Тако је до краја године постигнут споразум да Југославија добије још седамсто милиона марака у виду *Kapitalhilfe*. Тиме је укупна сума везана за обештећење износила скоро милијарду марака.⁶⁴ У децембру је Немачку посетио Киро Глигоров и том приликом се договорио са немачким представницима да обе стране доставе једна другој списак пројеката и предлога за конкретну сарадњу на трећим тржиштима. Југославији би се, поред помоћи у капиталу, пружила и техничка помоћ.

Даљи разговори вођени су у Бону од 17–24. јуна 1974. године, када је Тито званично посетио СР Немачку. У разговорима са Шмитом⁶⁵ потврђени су закључци Брионског коминикеа. У Београду је 10. децембра закључен споразум између владе СФРЈ и владе СРН о одобравању помоћи у капиталу. Тим споразумом СФРЈ је добила додатних 700.000 ДМ *Kapitalhilfe*. „На темељу пријатељских односа које две стране желе одржавати и даље развијати, влада СРН одобрава Југославији најмање 350 милиона немачких марака за финансирање пројеката и до 350 милиона немачких марака за плаћање увоза робе за покриће текућих цивилних потреба.... и с тиме повезане услуге.“ Тиме је питање обештећења дефинитивно решено и историјски превазиђено.⁶⁶

Брионским разговорима стављена је тачка на питање обештећења. То питање оптерећивало је односе две земље више од једанаест година. Након што је скинуто са дневног реда, и то понајпре захваљујући умешности канцелара Бранта, две земље су могле несметано да развијају даље билатералне односе.

⁶⁴ АПР, 1973, I-5-в, СР Немачка, Белешка о разговору члана СИБ Бориса Шнудерла са отпавником послова амбасаде СРН, др Н. Eiff-onm, 4. XII 1973, од 5. децембра 1973. године.

⁶⁵ Немачки министар привреде у Брантовој влади.

⁶⁶ Б. Павлица, *Југословенско-немачки односи 1951–2004*, Београд 2005, стр. 113–114.

Питање обештећења попримило је облике политичког мита у Југославији. Јосип Броз преузео је на себе одговорност да образложи народима своје земље зашто није дошло до обештећења какве су добиле све остале земље које су потписале уговоре са Немачком. Маршал то никада није учинио. У јавности се уврежило мишљење да је Тито због неког само себи знаног разлога опростио Немцима плаћање ратне одштете из Другог светског рата. Као што показује ово истраживање, Тито је, у ствари, направио врло промућуран аранжман са Брантом. И једна и друга страна схватиле су да добијају максимум, чак и преко тога. Немачка је скидала хипотеку прошлости, а у исто време и избегавала преседан према другим земљама, а Југославија врло повољне финансијске аранжмане на дужи рок.

Summary

Vladimir Ivanović

Formula for the Future – Indemnity for the Yugoslav Victims of the Nazi persecution

Renewal of diplomatic relations with West Germany in 1968 did not mean their instant normalization. Although two countries managed to quickly resolve many disputable questions that stood on the way of the bilateral relations, the indemnity of the victims of the Nazi persecutions remained on the agenda for more than eleven years. This article showed how both sides approached the solutions to this problem, and also the evolution of their attitudes. Both countries, according to their interest, were changing their ideological approach, taking a more pragmatic attitude. This led to the Brioni agreement between Tito and Willy Brandt, which eventually gave solution for the indemnity of the victims of nazi persecution. However, Broz had never explained real nature of the agreement to the peoples of Yugoslavia, thus making a basis for building of a political myth. Having removed this question from the agenda, primarily owing to ability of Kanzler Brandt, the two countries could build their bilateral relations undisturbedly.